

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

УДК 81'42:572. 026

Андрейчук Н. І, Жидік О. Л.,

Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ КОРОЛЕВИ ЄЛИЗАВЕТИ ПЕРШОЇ ЯК ОБ'ЄКТ АНТРОПОКУЛЬТУРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Стаття присвячена аналізу культурних та лінгвістичних параметрів реконструкції мовної особистості. Об'єктом дослідження є особистісні мовнокультурні коди англійської королеви Єлизавети I як відображення культурних та духовних цінностей людини епохи Відродження в Англії періоду правління Тюдорів.

Ключові слова: мовна особистість, королева Єлизавета I, особиста кореспонденція, лінгвокультурний код.

The article deals with the analysis of cultural and linguistic parameters of lingual personality reconstruction. Individual lingual cultural codes of British Queen Elizabeth the First are being researched and are claimed to reflect cultural and spiritual values of the Renaissance person in Tudor England.

Keywords: lingual personality, Queen Elizabeth I, personal correspondence, lingual cultural codes.

*No oblivion shall ever bury the glory of her name;
for her happy and renowned memory still liveth
and shall for ever live in the minds of men
(from W. Camden's biography of Queen Elizabeth I)*

Інтеграція людини у її життєвий світ здійснюється через структурування мовної особистості. Він є, з одного боку, своєрідним полем напруженості, яке структурує мовну особистість, а, з іншого боку, структурується нею. При такому тлумаченні життєвого світу людини мовна особистість стає об'єктом сукупних зацікавлень лінгвістики, антропології, культурології, що створює підґрунтя для виокремлення особливого підрозділу мовознавчих досліджень – *антропокультурної лінгвістики* [1]. Одним із засадничих положень цього підрозділу науки є твердження, що мовна особистість, з одного боку, є суб'єктом "культурного кодування", а, з іншого боку, – формується як особистість у процесі "розпредмечування" кодів культури. Таким чином, мовна особистість може розглядатися як узагальнений образ носія культурно-мовних цінностей, настанов, знань, поведінкових реакцій, які, зрештою, визначають її типологічні особливості і стилі спілкування.

© *Андрейчук Н. І, Жидік О. Л., 2010*

Метою даної статті є відтворити мовну модель особистості королеви Єлизавети I шляхом виявлення та аналізу мовнокультурних кодів, що відображають комунікативні інтенції та стратегії автора, а також її ставлення до явищ, подій, людей. Матеріалом дослідження слугувало особисте листування королеви (режими доступу до електронних ресурсів з текстами листів див у розділі **Літературні джерела**).

Кожна індивідуальна інтерпретація мови має в своїй основі визначені мовні стереотипи, характерні для всієї нації, певні етнокультурні цінності. Всі мовні одиниці є “культурно наповненими” [5, с. 150]. Загалом, сучасні лінгвістичні студії, у тому числі антропокультурна лінгвістика, все частіше оперують поняттям культури. Воно увійшло в науковий обіг на початку XIX століття і з того часу з’явилася велика кількість визначень цього поняття. Американський вчений, професор Пенсильванського університету Гаррі Чік вважає, що культура акумулюється в ментальності членів різних спільнот у вигляді знання, вірувань, цінностей та ідеалів. Він пропонує розглядати культуру як інформацію, якою володіє певна соціальна група [7]. Погляд на культуру, як на інформацію, дозволяє віднести до цього поняття загальноприйняті знання, поведінкові стереотипи, матеріальні артефакти, а це, відповідно, допомагає виявити особливості та характерні риси не лише великої спільноти, але й конкретної особистості як культуруносія. Культура як інформація акумулюється в ментальності людей, у першу чергу в артефактах, спеціально створених та призначених для її зберігання. Такими артефактами, що відображають культуру епохи крізь призму мови, можна вважати мовнокультурні коди. У цьому дослідженні мовнокультурний код розглядається як завершена з точки зору творців, але у смислового та інтенціонального плані відкрита для багатьох інтерпретацій система мовних знаків та їх комбінацій, що виражаються графічним або звуковим способом, семантико-смісловим взаємодія яких забезпечує виконання пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної та адаптаційної функцій [2].

На думку російського вченого Ю. Караулова за кожним твором стоїть особистість його автора виражена в мові. Те, як людина вживає слова, є відображенням основних психологічних процесів, думок, відчуттів, особливостей сприйняття та особистісних рис індивіда. Не лише мова але і її носії стають об’єктами наукового зацікавлення, оскільки вони перебувають у нерозривному зв’язку [3, с. 11].

Дослідження мовної особистості передбачає опис мови з точки зору її носія, людини, що володіє системою національних мовних одиниць. Цей опис вимагає врахування стилістичного та історико-культурного аспектів мовних утворень. Таке широке трактування, як стверджує С. А. Кошарна, визначає мовну особистість як національно-культурний феномен, який необхідно розглядати в контексті взаємодії мови та культури етносу [4]. При цьому людське сприйняття та усвідомлення світу, процеси пам’яті, мислен-

ня та уяви є визначені та певним чином обмежені властивою для кожної культури системою значень, що несе в собі спільний для народу досвід. Це дозволяє визначати мовну особистість як суб'єкт культурно-специфічної мовної картини світу, тобто як лінгвокультурну мовну особистість [4].

Основою для реконструкції моделі особистості може слугувати і усне мовлення і письмові тексти. Основна відмінність письмових джерел в тому, що породжене письмове повідомлення не має опори на конкретного співрозмовника і, зазвичай, адресоване або певній визначеній групі людей або широкому загалу. Лише епістолярні твори є винятком, оскільки мають одного конкретного адресата і письмове повідомлення в цьому випадку створюється з урахуванням психологічних, культурних та соціальних характеристик реципієнта з метою досягнення комунікативних цілей та впливу на одержувача. Отже, дослідження епістолярного дискурсу як письмової форми комунікації може бути основою виявлення особистісних характеристик автора – письмової мовної особистості.

За останні двадцять років значно збільшилася кількість наукових праць присвячених епістолярному дискурсу. Листи завжди вважалися цінним та достовірним історико-культурним джерелом, а сучасні дослідження піднесли їх аналіз на новий рівень, трактуючи епістолярний витвір як зразок ретельно продуманого літературного твору. Аналіз епістолярного дискурсу передбачає вивчення: а) власне мовних параметрів листування; б) відповідного соціального контексту, в якому породжений дискурс; в) опис структур репрезентації різних видів знання, що детермінують мовленнєві стратегії комунікантів, та вибір конкретних мовних форм в процесі їх дискурсивної діяльності. До лінгвістичних компонентів епістолярного дискурсу належать лексика, фразеологія, синтаксичні конструкції, що використовуються автором. Екстралінгвістичні компоненти включають предметну ситуацію (у тому числі національно-культурний параметер) і комунікативну ситуацію, під якою розуміємо пресупозицію, наміри комунікантів та їх загальний настрій спілкування.

Для аналізу епістолярного дискурсу ефективним може бути застосування окремих ідей критичного дискурс-аналізу, розробленого Норманом Феркло. Він вибудовує свої ідеї на мультифункціональній лінгвістичній теорії, втіленій у функціонально-системній лінгвістиці Холлідея: кожен текст має функцію *представлення*, яку він реалізує шляхом репрезентації досвіду і світу. Додатково тексти чинять соціальні інтеракції між учасниками дискурсу і тому виконують також *міжособистісну* функцію. Навіть, тексти мають *текстуальну* функцію, оскільки вони об'єднують окремі компоненти у ціле і комбінують їх з ситуативними контекстами [6, с. 202]. Для нашого дослідження суттєвим є таке розуміння багатфункціональності мови в текстах, яке передбачає, що “використання мови завжди одночасно конституює (I) соціальні ідентичності, (II) соціальні відношен-

ня і (III) системи знань і переконань" [6, с. 202]. Відповідно, опис мовної особистості, з метою реконструкції її моделі на матеріалі епістолярного дискурсу, включає: а) встановлення соціальної ідентичності автора через характеристику його тезаурусу, б) реконструкцію комунікативних стратегій автора, що визначаються соціальними відносинами, в) виокремлення лінгвокультурних кодів, що відображають систему знань і переконань.

Модель мовної особистості може бути відтворена в два етапи. Перший етап передбачає дослідження дискурсу автора з метою виявлення певної закономірної послідовності появи тих чи інших фрагментів дискурсу, що виражають емоційний стан автора, особисте ставлення до адресата, мотиви та наміри, тощо. Інколи одна чи дві емотивно забарвлені мовні одиниці в сильній позиції (початковій чи кінцевій) домінують серед інших одиниць висловлювання та визначають його загальний тон. На другому етапі реконструкції здійснюється аналіз виявлених на попередньому етапі фрагментів дискурсу. Тут беруться до уваги всі можливі фактори, що могли вплинути на характер та загальний тон висловлювання: особисте ставлення до адресата повідомлення та до комунікативної ситуації загалом, соціальний статус автора висловлювання, тощо. Здійснений у такий спосіб аналіз, дозволяє зробити висновки щодо характерних рис автора, особливостей його темпераменту, освіченості, інтелектуального та культурного рівня і таким чином відтворити модель його особистості в цілому.

Для досягнення мети нашого дослідження було опрацьовано 90 листів та виокремлено 300 мовних одиниць, які можна розглядати як особистісні мовнокультурні коди королеви Єлизавети I. Ці особистісні коди було класифіковано за трьома ознаками: 1) одиниці, що відображають соціальний статус Єлизавети як королеви; 2) одиниці, що відображають соціальні відношення, зокрема, емоційні оцінки; 3) одиниці, що характеризують інтелектуальний та культурний рівень автора.

До наших днів дійшла невелика кількість зразків королівської кореспонденції, авторство яких не викликає сумніву, оскільки вони містять особисту печатку та підпис монарха. Природа дипломатії суттєво змінилася на початку шістнадцятого століття, особливо помітними були зміни в традиції листування, зумовлені здебільшого поширенням гуманістичної освіти. Дезідерій Ерасмус та інші просвітники всіляко заохочували експресивність та індивідуальний стиль в листуванні на противагу формальним нормам епістолярного жанру. Особиста кореспонденція королеви Єлизавети I є яскравим зразком витонченої та дуже експресивної індивідуальної риторики. За час свого правління королева Єлизавета пододала безліч труднощів та небезпек і їй часто доводилося захищати свою позицію могутнього та впливового суверена, зважаючи на те, що в середньовічній Англії політика була виключно чоловічою прерогативою. Жінки не отримували освіти такого рівня, щоб мати змогу брати участь у дер-

жавних справах і Єлизаветі довелося зламати ці стереотипи. Королева, як стверджують історичні джерела, отримала чудову гуманістичну освіту, її вчителями та наставниками були Вільям Гріндел та Роджер Ешем, і листи їхнього авторства, що дійшли до наших часів, підтверджують цей факт [9].

Єлизавета I розуміла, як важливо для монарха демонструвати свій високий інтелектуальний та культурний рівень і водночас дотримуватися балансу між владністю та покірливістю: *There is no marvel in a woman learning to speak, but there would be in teaching her to hold her tongue* (Відповідь королеви на комплімент французького посла щодо її риторичних здібностей [8]).

Королева також неодноразово демонструвала своє знання іноземних мов, зокрема латини: *“sapientia paucis”, I pray you step the mouths, or make shorter the tongs, of such ministers as dare presume to make orison in their pulpits for the persecuted in England for the gospel* (Єлизавета в листі до Джеймса IV, липень 1590). Латинське прислів'я *“sapientia paucis”* у цьому контексті, очевидно, виражає обурення. Єлизавета закликає Джеймса “вкоротити язики” шотландським міністрам, які підтримували католиків в Англії.

Королева дорікає братові за недостатню увагу до зовнішньої політики Шотландії у стосунках з Іспанією: *“My deare brother, I finde an old English proverb truly veryned, that a feast long looked is good when it comith”*. Це прислів'я вжите з метою повчання та настанови носить все-таки характер докору та певний саркастичний відтінок, зважаючи на напруженість зовнішньополітичних відносин Англії та Іспанії.

Наступний рядок з листа Єлизавети до короля Шотландії є зразком майстерної дорадчої риторики та свідченням високого культурного рівня королеви: *“For God's sake, and your own surety, look better to your kingdom than you have don. Boldness will make to many rulers, if no kings; nimia familiaritas generat contemptum ...”* (Єлизавета в листі до Джеймса IV, 16 квітня 1590). Латинське прислів'я в звертанні до брата несе певну відчуженість, оскільки в цей період відносини двох монархів стали напруженішими, Єлизавета застерігає молодого короля проти легковажності та недбалості в державній політиці: *“...nimia familiaritas generat contemptum”*.

У нижче поданому уривку з листа, королева вживає французьку приказку і цим демонструє не лише свою освіченість але й вміння володіти мистецтвом дорадчої риторики: *“Right dear cousin, I find to true the French adage, Qu'un mal ne vint jamais seid; for as the horrible and sudden murder of my most faithful subject and most vaillant baron was unto me a heart sore and grievous tidings* (Єлизавета в листі до Джеймса IV, серпень 1585).

“My dear cousin, though the herring of your most dangerous peril be that thing that I most recurrently render my most lowly thanks to God that you, by his mighty hand, hath escaped, yet has hit been no other hazard than such as both has been foreseen and foretold; but Cassandra was never credited till the mishap had rather chanced than was prevented... I will pray for you, that God will unseal

your eyes, that to long have bin shut, and do require you think that none shall more joy thereat than myself, that most I am sure grieves the contrary..." (Єлизавета в листі до Джеймса IV, січень 1591-2). Королева висловлює радість з приводу того, що Джеймсові вдалося уникнути небезпеки, про яку вона, однак, попереджала брата. Єлизавета порівнює себе з Касандрою, троянською принцесою, яка володіла даром передбачення, проте її пророцтвам ніхто не вірив, і дорікає братові за те, що він знехтував її застереженнями.

Єлизавета та Джеймс IV були родичами і це пояснює той факт, що королева найчастіше у своїх листах звертається до нього *"dear cousin"*. Тобто така форма звертання зумовлена не лише нормами та правилами тогочасного офіційного епістолярного жанру, але й виражає родинні зв'язки між монархами. І лише коли Джеймс офіційно зійшов на Шотландський престол 29 липня 1567 року, Єлизавета почала звертатися до нього в листах: *"Right high right excellent and mighty prince, our dearest brother and cousin, we greet you well..."*

Єлизавета використовувала дорадчу риторичку, щоб підкреслити свій дипломатичний статус та укріпити свої позиції серед інших представників королівської династії. І водночас листи королеви багаті на метафори та алюзії, прислів'я і приказки, а такий вишуканий індивідуальний прозовий стиль є доказом її високого культурного рівня:... *"What a family is without a steward, a ship without a pilot, a flock without a shepherd, a body without a head, the same, I think, is a kingdom without the health and safety of a good monarch"*. (Єлизавета в листі до Короля Едварда... 1550)

Результати аналізу свідчать, що королева Єлизавета володіла гнучкими комунікативними стратегіями, і змінювала їх залежно від того, якою була мета впливу на адресата. У деяких листах, де присутня жорстка критика та авторитаризм, королева застосовує також і лексичні одиниці, які відображають покору, що є зразком маніпулятивної стратегії спрямованої на пом'якшення різкості висловлювання. Ці висловлювання відображають соціальні характеристики мовної особистості Єлизавети як королеви. Високий рівень освіти та культури королеви відображений в її листах через вживання латинських сентенцій, прислів'їв та приказок та майстерне володіння дорадчою риторикою. Особливості звертання в листах відображають емоційну оцінку адресата та особистісне ставлення до нього з боку королеви. Хоча форми звертання і зумовлені, в більшості випадків, нормами та традиціями офіційного епістолярного стилю того часу, в листах присутні також лексичні одиниці, що відображають як приязнь чи особистий інтерес так і відверте негативне ставлення до адресата.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз особистісних мовнокультурних кодів як об'єкта антропокультурної лінгвістики забезпечує глибше розуміння системи світосприйняття і світовідчуття, яка формується у процесі моделювання світу свідомістю людини на різних етапах культурної іс-

торії і знаходить своє відображення у мові. Аналіз особистісних мовно-культурних кодів англійської королеви Єлизавети I засвідчує їх зв'язок з культурними та духовними цінностями людей епохи Відродження в Англії періоду правління Тюдорів.

Література:

1. Андрейчук Н. І. Мовна особистість в антропокультурній лінгвістиці// Наукові записки. – Випуск 86. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 165-170.

2. Андрейчук Н. І. Мовнокультурний код як категорія антропокультурної лінгвістики / Андрейчук Н. І. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк: Видавництво Волинського національного університету імені Лесі Українки. – №16. – 2009. – С. 61-64.

3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов / М.: Наука, 1987. – 263 с.

4. Кошарная С. А. Языковая личность как объект лингвокультурологии / С. А. Кошарная // Мова і культура, 2007. – Вип. 9 – Т. I (89). – 260 с.

5. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / Наумов Владимир Викторович // Изд. 2-е, стереотипное. М.:КомКнига, 2007. – 240 с.

6. Тичер С., Мейер М., Водак Р., Веттер Е. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер / Пер. с англ. – Х.: Гуманитарный Центр, 2009. – 356 с.

7. Чик Г. Единицы культуры / Гарри Чик // Общественные науки и современность. – №5. – 1999. – С. 101-122.

8. King M. Women of the Renaissance / Margaret King / Chicago: University of Chicago Press, 1991. Woodward, G. W. O. Queen Elizabeth I. Great Britain: Pitkin Pictorials, 1993.

9. Rayne A. These latter days of the world: the Correspondence of Elizabeth I and James VI, 1590-1603 / Allinson Rayne // Early Modern Literary Studies Special Issue 16 (October, 2007) 2. – p. 1-27.

Літературні джерела:

1. Full text of “Original letters, illustrative of English history: including numerous royal letters: from autographs in the British museum, the State paper office, and one or two other collections Volume 4”.

http://www.archive.org/stream/lettersenglih04elliouft/lettersenglih04elliouft_djvu.txt

2. Full text of Letters of Queen Elizabeth and King James VI of Scotland

<http://www.archive.org/details/lettersofqueenel00elizrich>

3. Memoirs of the reign of Queen Elizabeth, from the year 1581 till her death

<http://www.worldcat.org/search?q=no:000149189>

4. Queen Elizabeth and her times, original letters selected from the private correspondence

<http://ia331403.us.archive.org/3/items/queenelizabethhe01wriquoft/queenelizabethhe01wriquoft.pdf>